

תגובה בענין מי שהיה נשוי שלוש נשים

פתיחה (א-ה): הסוגיא ופירושיה
שער ראשון (ו-יא): דימוי סוגיין לשנים אוחזין
שער שני (יב): דין שלושה אוחזין
שער שלישי (יג-טו): הגמרא, הראשונים והפוסקים
סיכום

פתיחה: הסוגיא ופירושיה

א. מבוא

לפני י"א שנים פרסמתי בקובץ 'מוריה' מאמר בשם "בענין מי שהיה נשוי שלוש נשים"¹, ולפני שלוש שנים התפרסמו בקובץ 'בית אהרן וישראל' שני מאמרים בהם מתחו הרב שלום מרדכי הלוי סגל שליט"א והרב נתן פערלמאן שליט"א ביקורת על מאמר זה.² לבי מלא שמחה והודיה לקב"ה על שנתן בלב רבנים חשובים אלה להתייחס למאמר הנ"ל, ולהביא את תוכנו לידיעת ציבור נכבד ורחב של לומדי תורה. גם את דברי הביקורת והתוכחה שהשמיעו הנני מקבל באהבה ואף בשמחה, מפני שמתוך הביקורת מתבררים ומתבהרים הדברים, וממילא רווחא שמעתתא. מאמר זה מגיב לביקורת הנ"ל.³

ב. הסוגיא

בכתובות דף צג, א במשנה: "מי שהיה נשוי שלוש נשים ומת, כתובתה של זו מנה ושל זו מאתיים ושל זו שלוש מאות, ואין שם אלא מנה, חולקין בשוה $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ ". היו שם מאתיים, של מנה נוטלת חמישים, ושל מאתיים ושל

- 1 'מוריה', קובץ תורני לחידושי תורה והלכה, גנוזות ראשונים ואחרונים ופרקי עיון ומחקר, יו"ל ע"י מכון ירושלים, טבת תשנ"ט, גל' רנה-רנו (שנה כב גל' ג-ד), עמ' צח-קו.
- 2 'בית אהרן וישראל', מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים של מוסדות סטאלין-קארלין בארץ ובתפוצות, ירושלים תשס"ז, גל' קכז (שנה כב גל' א) עמ' מח ואילך. וגל' קכט (שנה כב גל' ג) עמ' קכא ואילך.
- 3 לצערי מערכת 'בית אהרן וישראל' סירבה לפרסם את התגובה.

מאות שלושה של ז'הב (75-75-50). היו שם שלוש מאות, של מנה נוטלת חמישים, של מאתיים מנה, ושל שלוש מאות שישה של ז'הב" (150-100-50). הגמרא פותחת את הדיון בהקשות על המציעתא בזה"ל: "של מנה נוטלת חמישים? תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית לה!" בהמשך היא מעמידה את המשנה באוקימתות שונות, גם במציעתא וגם בסיפא. בסוף מובאת ברייתא בזה"ל: "תניא, זו משנת רבי נתן; רבי אומר, אין אני רואה דבריו של רבי נתן באלו, אלא חולקות בשווה".

ג. פירושי הראשונים

רוב הראשונים, החל מהרי"ף, פירשו את הסוגיא כדלהלן:

1. פסיקת ההלכה. כפי שמעידה הברייתא, המשנה היא דעת ר' נתן, והיא לא התקבלה להלכה. ההלכה נקבעה לפי דעת רבי המובאת בברייתא, דהיינו "חולקות בשווה".

2. שיטת השיעבודים. לעיקר הדין (וללא האוקימתות) סובר ר' נתן שהמנה הראשון משועבד לכל הנשים, ולכן כולן חולקות אותו בשווה. המנה השני משועבד לבעלות המאתיים והשלוש מאות, ולכן שתי אלה חולקות אותו בשווה. והמנה השלישי משועבד רק לבעלת השלוש מאות, ולכן היא נוטלת את כולו. יוצא שאם היה שם מנה, חולקין $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$; אם מאתיים, $33\frac{1}{3}$ - $83\frac{1}{3}$ - $83\frac{1}{3}$; ואם שלוש מאות, $33\frac{1}{3}$ - $83\frac{1}{3}$ - $183\frac{1}{3}$. לשיטת חלוקה זו קראנו במאמרנו המקורי "שיטת השיעבודים", וכך נמשיך לקרוא לה כאן.

3. האוקימתות. ההבדל בין יישום שיטת השיעבודים במקרים עליהם מדברת המשנה לבין המספרים המופיעים במשנה (אות ב לעיל) מוסבר ע"י האוקימתות.

4. הברייתא. בפירוש הביטוי "חולקות בשווה" המופיע בברייתא (דעת רבי) נחלקו הראשונים. הרי"ף ורש"י ובעקבותיהם רוב הראשונים והפוסקים פירשו שחולקות בשווה ממש, דהיינו $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$, $66\frac{2}{3}$ - $66\frac{2}{3}$ - $66\frac{2}{3}$, 100 - 100 - 100 ; הגאונים ורבינו חננאל פירשו שחולקות לפי מעות, דהיינו $16\frac{2}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ - 50 , $33\frac{1}{3}$ - $66\frac{2}{3}$ - 100 , 50 - 100 - 150 ; והראב"ד פירש שחולקות לפי שיטת השיעבודים, דהיינו $33\frac{1}{3}$ - $83\frac{1}{3}$ - $183\frac{1}{3}$, $33\frac{1}{3}$ - $83\frac{1}{3}$ - $83\frac{1}{3}$, $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$. לשאלה, מה אם כן ההבדל בין ר' נתן לרבי, ענה הראב"ד שרבי סבור שצריך לחלק לפי שיטת השיעבודים אף אם מתקיימים התנאים של האוקימתות.

ד. הפירוש המוצע

1. עיקרון שנים אוחזין. יסוד הפירוש המוצע לסוגיין שהובא במאמרי הנ"ל ב'מוריה' הוא העיקרון של חלוקה שווה של הסכום השנוי במחלוקת. עיקרון זה מופיע בכמה סוגיות בש"ס העוסקות בחלוקה בין שני בעלי דין, שהמפורסמת ביניהן

היא סוגיית שניים או חזין (ב"מ ב, א [להלן: ש"א]). וז"ל המשנה שם: 'ש"א בטלית... זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי... זה נוטל שלושה חלקים וזה נוטל רביע'. רש"י על אתר כותב בד"ה וזה אומר חציה שלי: 'מודה הוא שהחצי של חברו ואין דנין אלא על חציה, הלכך... מה שהן דנין עליו... נוטל כל אחד חציו'. לשם קיצור קראנו לעיקרון זה "עיקרון ש"א", וזאת על אף שהוא מופיע בש"ס בקשת רחבה של עניינים אחרים השונים לגמרי מש"א (ראה אות ח להלן).

2. המשנה. לפי הפירוש המוצע, פוסק ר' נתן את החלוקות הנקובות במשנה לעיקר הדין, ללא צורך באוקימתות. ואמנם חלוקות אלה, ורק הן, "מתישבות" עם עיקרון ש"א במובן זה שכל שתי נשים מתוך השלוש מחלקות לפי עיקרון ש"א את סך כל הכסף שאותן שתיים מקבלות. ליתר דיוק, בכל אחד משלושת המקרים הנידונים במשנה, אם ניקח שתיים מתוך שלושת הנשים, נחבר ביחד את התשלומים הנקובים במשנה שמקבלות אותן שתיים, ואת הסכום המתקבל נחלק בין שתי אלה לפי עיקרון ש"א, נקבל בחזרה לכל אחת מהן בדיוק את אותם התשלומים שאיתם התחלנו - אלה הנקובים במשנה.

לדוגמא, במציעתא מקבלות בעלות המנה והשלוש מאות 50 ו-75 בהתאמה. לכן ביחד הן מקבלות 125. אם מחלקים 125 בין שתי נשים התובעות 100 ו-300, אז הרי 25 אינם שנויים במחלוקת - הם בודאי מגיעים לבעלת השלוש מאות, מפני שבעלת המנה תובעת רק 100. הסכום השנוי במחלוקת הינו 100, ואם אותו חולקים שווה בשווה, ומוסיפים לבעלת השלוש מאות את ה-25 שאינם שנויים במחלוקת, אז מתקבלים בחזרה הסכומים של 50 ו-75 הנקובים במשנה.

לחלוקה המקיימת את התנאי הזה לכל שתי נשים קראנו במאמר הקודם חלוקה **תואמת שניים או חזין** (להלן: תש"א); ושם הראנו שמה שלא יהיה מספר הנשים, גודל כתובותיהן, וגודל העזבון, תמיד קיימת בדיוק חלוקה אחת תש"א. ככל הנראה, כוונת ר' נתן היתה שהעזבון תמיד יחולק לפי חלוקה תש"א.

3. הגמרא. לפי הפירוש המוצע, במסקנה הבינה הגמרא שכוונת המשנה היא כפשוטה, ללא אוקימתות. אולם למרות שרבי, עורך המשנה, סתם משנה זאת לפי ר' נתן, הוא עצמו פסק שאין הלכה כמותה אלא "חולקות בשווה", כפי שמעידה הברייתא. לפי פירושנו יש להבין את הביטוי "חולקות בשווה" לפי דעת הראב"ד, דהיינו שהן חולקות ע"פ שיטת השיעבודים - השיטה שרוב המפרשים מייחסים לעיקר הדין לפי דעת ר' נתן.

פסיקה זאת של רבי - "חולקות בשווה" - התקבלה מיד, כבר בימי המשנה, הופעלה הלכה למעשה, והיתה ידועה ברבים. ולכן כאשר הגמרא פותחת את הדיון על קביעת המשנה "של מנה נוטלת חמישים" במציעתא, אין היא מסתפקת בשאלה סתמית "אמאי חמישים". אלא, היא זועקת "תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית לה!" - לשון שמעידה שהגמ' ידעה שקיימת שיטה אחרת, מקובלת להלכה, שעל פיה מגיע לאישה שלושים ושלוש ושלש בלבד; וזה מנוגד לקביעה במשנה שעליה לקבל חמישים.

את הסתירה הזאת מנסה הגמרא ליישב ע"י אוקימתות - אוקימתות המבוססות על ההנחה שאותה שיטה 'אחרת' היא שיטת השיעבודים, שבה ללא האוקימתות אכן על האשה לקבל במקרה של המציעתא שלושים ושלוש ושליש. ואז מובאת הברייתא האומרת שאין צורך ליישב, בעזרת אוקימתות, סתירות בין המשנה לשיטת השיעבודים המקובלת להלכה: המשנה היא דעת יחיד ולא נפסקה להלכה, ולפי דעת ר' נתן - התנא של המשנה - אכן על האשה לקבל חמישים. יוצא שלפי מסקנת הגמרא יש לפרש את המשנה כפשוטה, כדעת ר' נתן לעיקר הדין (ללא אוקימתות), ולא כפי ההלכה - שנקבעה כדעת רבי - שהיא חלוקת העיזבון לפי שיטת השיעבודים.

ה. הביקורת

תורף הביקורת על מאמרי היה, בלשון הרב פערלמאן באות א של מאמרו (ובדבריו אלו כלולים גם עיקרי טענותיו של הרב סגל): 'חדא במה שדימה חלוקת בעלי חובין לסוגיא דש"א, כי אין ביניהם שום דמיון. ותו, דאפילו בממון המוטל בספק בעלות, כבש"א, ג"כ אין הדין כדבריו'. ובאות ח הוסיף טענה שלישית עקרונית נגדי בזה"ל: 'שהעייז לפרש המשנה כנגד דברי הגמרא והראשונים והפוסקים, היפך דרכה של תורה האמיתית, שלא שעררה אבותינו ורבותינו הקדושים אשר דבריהם בצמא אנו שותים, ולא עלתה על ליבם'. במאמר זה אתייחס לשלוש טענות אלה.

שער ראשון: דימוי סוגיין לשנים אוחזין

1. דעת רבינו האי גאון

1. על דימוי סוגייתנו לסוגיית ש"א כתב הרב פערלמאן: 'שאינן לדמות וללמוד דין חלוקת בע"ח מדין החלוקה של הטוענים לבעלות כבש"א בטלית, וזה ברור'. וכן כתב: 'כי אין ביניהם שום דמיון'. וכן כתב: 'שהאלוקים עשה את האדם בסברא ישרה, והמה ביקשו חישובונו"ת רבים... אשר הם חושבנא בעלמא בלא עיון וסברא, להשוות בין השונים אשר לא דמו זה לזה אלא כעוכלא לדנא'⁴. וכן כתב: 'דשבשתא כיון דעל עלה כולו קמשונים וחרולים'.

כפי שנאמר לעיל, כשלעצמי הנני מקבל דברי תוכחה חריפים אלה באהבה ואף בשמחה. אלא שהדברים תמוהים עד מאוד, כי הרי לא בדיתי את הדימוי לסוגיית ש"א מלבי" מקורו בדעת רבינו האי גאון, כפי שהיא מובאת ע"י הרי"ף (בדף נא, ב

4 ביטוי שמקורו בסנהדרין כה, ב, ופירש"י 'כמגופה (המכסה של הכד=החבית) שאינה דומה לחבית'.

בדפיו⁵ וז"ל: 'רבינו האי גאון ז"ל... עיין בה (בסוגיין) איהו נמי, ומסתברא ליה על דרך ש"א בטלית'. והרב פערלמאן בעצמו הביא את דברי הרי"ף (בהעתקה מלשון ערבי, שם): 'רבינו האי גאון פתח בה פתח וביאר בה שהיא הולכת על דרך ש"א בטלית'.

והיות וכן פני הדברים, איך ייתכן לכתוב כי "ברור" שאין בין סוגיין לבין ש"א "שום דמיון", וכן שלא "דמו זה לזה אלא כעוכלא לדנא", וכן שאר ההתבטאויות החריפות של הרב פערלמאן? האם אמנם ראוייה דעת רה"ג לכינויים אלה, רק מפני שהרי"ף חולק עליו? אתמהא!

2. השמועה על חזרת רה"ג מדעתו. וא"ת, הרי הרי"ף כתב (שם): 'והוה סבירא ליה הכי כמה שני, ושמייע לן דהדר ביה מיניה (רה"ג מהדעה הנ"ל) לסוף שניה כד איגלי ליה דלא סליקא שמעתא כהוגן', על כך י"ל שלוש תשובות. חדא, הרי"ף נזהר וכתב "ושמייע לן דהדר ביה" וכו', ביטוי שלא כתב על עצם הבאת הדעה המקורית של רה"ג; משמע שלא היה בטוח שאמנם השמועה על חזרת רה"ג מדעתו בסוף ימיו הינה אמיתית. ותו, גם אם השמועה אמיתית, הרי החזיק רה"ג בדעה זאת שנים רבות לפני שחזר בו, ולכן אין לומר כי "ברור" שאין שום דמיון בין סוגיין לבין ש"א; הרי גם להוה-אמינא של רה"ג יש להתייחס בכבוד. ולבסוף, הרי הרי"ף טורח להודיע את הסיבה לחזרה המשוערת של רה"ג: 'כד איגלי ליה דלא סליקא שמעתא כהוגן'. מלשון זה משתמע שרה"ג לא חזר בו כלל מהדעה שסוגיין דומה עקרונית לש"א, אלא שרה"ג לא ראה איך הדימוי לש"א - שהינו תקף כשלעצמו - עוזר להבנת סוגיין, ובפרט להבנת המספרים במשנה.

3. קושיית הרי"ף על רה"ג. הרב פערלמאן (אות א של מאמרו) הביא את קושיית הרי"ף על רה"ג בהעתקה מלשון ערבי (שם): 'אם הלכה זו היתה בנויה על עיקר ש"א לא היה רבי חולק בה... לפי שרבי אינו חולק בש"א בטלית'. לפירוש שהצענו, המבוסס על שיטת הראב"ד בהבנת הברייתא של רבי, ש"חולקות בשווה" פירושו לפי שיטת השיעבודים (אות ד-3 לעיל) - אין בכלל קושי. שהרי גם שיטת השיעבודים בנויה על עיקר ש"א (אות ח-4 להלן), ולכן המחלוקת בין רבי לר' נתן אינה על עיקר ש"א גופא, אלא על השאלה איך להרחיב עיקר זה למקרה שיש יותר משני בעלי דין. אך קושיית הרי"ף אינה נהירה אף לשיטתו הוא, ש"חולקות בשווה" פירושו שווה ממש. שהרי היא הנותנת: בלי לחלוק על דין ש"א גופא, שפיר יכול רבי לחלוק על ר"נ בכך שר"נ סבור שההלכה בסוגיין בנויה על עיקר ש"א, ורבי סבור שאין היא בנויה על עיקר זה. הדבר צע"ג, ובוודאי שאין לבטל את דעת רה"ג בגלל קושיא זאת.

4. מקורות אחרים לדימוי. בש"מ על אתר מובא שגם רש"י במהדורה קמא דימה סוגיין לש"א (וזהו גם פירוש הריב"ן), ותלמידי ר' יונה כתבו שיש סוברין דימוי זה; ושוב רואים שיש לדימוי רגליים.

5 אחרי שהוא פותח את דבריו בכותבו 'הא מתני' וגמרא דילה שקלי וטרו בה קמאי ז"ל ולא סלקא להון כל עיקר' וכו', עיי"ש באריכות המופלגת של דבריו.

ח. **מקורות בש"ס לעיקרון ש"א.** כפי שהדגשנו לעיל (אות ד-1), העיקרון של חלוקה שווה של הסכום השנוי במחלוקת - "עיקרון ש"א" - מופיע בלפחות חמש סוגיות בש"ס השונות מהותית זו מזו.

1. **ש"א גופא** (ב"מ ב, א). ובתוספתא לב"מ (פ"א ה"א) מובא שאם זה אומר כולה שלי וזה אומר שלי, מחלקים 5/6-1/6.

2. הארכנו במאמר הקודם⁶ בסוגיית **ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי סבא** (יבמות לה, א). גם שם פוסקים לפי עיקרון ש"א, למרות שמדובר בטענות שמא ושמא, ולא ברי וברי כבש"א.

3. בב"ק נג, א: **שור שדחף את חברו לבור**⁷... ר' נתן אומר בעל הבור משלם שלושה חלקים ובעל השור רביע... אמר רבא ר' נתן דיינא הוא ונחית לעומקא דדינא... קסבר האי כוליה היזיקא עבד והאי כוליה היזיקא עבד. ודקא קשיא לך לשלם האי פלגא והאי פלגא, משום שאמר ליה בעל השור לבעל הבור, שותפותאי מאי אהניא לי. עכ"ל. מדובר על שור תם, המשלם חצי נזק לכל היותר. לכן אין עוררין שבעל הבור משלם לפחות חצי הנזק, היות שהבור "כוליה היזיקא עבד". עבור החצי השני חלה החובה לשלם גם על בעל השור וגם על בעל הבור; לכן כל אחד משלם את החצי של אותו החצי, ויוצא שלושה חלקים ורביע.

כמו בסוגיין, לא מדובר כאן כלל על ספק בעלות או ספק אחריות, לא שמא ושמא ולא ברי וברי; העובדות הן ברורות. יתר על כן, מדובר על חלוקת תשלומים, ולא על חלוקת תקבולים כבסוגיות 1, 2, 4. ועדיין, ר' נתן - אותו "דיינא דנחית לעומקא דדינא" ששנה את משנתנו - פוסק שמחלקים לפי עיקרון ש"א:

4. ואף **בסוגיין גופא**, אם היו רק שתי נשים, כתובתה של זו מנה ושל זו מאתיים, ואין שם אלא מאתיים, אז לפי שיטת השיעבודים של הרי"ף חולקות לפי עיקרון ש"א. וז"ל הרי"ף שם, 'דר' נתן סבר חד מנה מינייהו פלגי בשווה... דליכא מינייהו מאן דאית ליה בציר מחד מנה, והוה ליה שעבודא דכולהו בהאי מנה... וכד שקלה האי דאית לה מנה מנתה דילה מהאי מנה, איסתלקא לה, ולית לה במנה תנינא... ולא מידי. נימוק זה של הרי"ף זהה למעשה לעיקרון ש"א: מנה אחד - שמשועבדת לשתיהן בלשון הרי"ף, ושנוי במחלוקת בלשוננו - חולקות בשווה. והמנה השני, שבלשון הרי"ף משועבדת לבעלת המאיתיים בלבד, ובלשוננו אינו שנוי במחלוקת - נוטלת בעלת המאיתיים. ולדינא אין נ"מ בכלל. והרב פערלמאן בעצמו כבר העיר על כך באות ב של מאמרו, 'שדוקא דברי ר' נתן במשנה כדפירשוהו הראשונים (ז"א לפי שיטת השיעבודים) הנם מתאימים ממש לש"א... דבמאי דפליגי פלגי בינייהו, ובמאי דלא פליגי אין לה (לבעלת המנה) תביעה וזכות'.

5. בעניין **מכירת הקדש** (ערכין כז, א במשנה): "אמר אחד הרי היא שלי..."

6 ב'מוריה' הנ"ל, אות ב עמ' צט-ק, עיי"ש.

7 תודתי נתונה לר' בנימין וייס שליט"א ולר' דב שחור שליט"א שהסבו את תשומת לבי לגמרא זאת.

בשלושים, ואחד אומר בארבעים, ואחד אומר בחמישים, חזר בו של חמישים ממשכנין מנכסיו עד עשר". ובגמרא (ע"ב) "אמר רב חסדא, לא שנו אלא שבן ארבעים עומד במקומו, אבל אין בן ארבעים עומד במקומו משלשין ביניהן". רש"י על אתר מסביר, "חזר בו בן ארבעים משלשין העשרים סלעים הפחותין מחמישים ועד שלושים ביניהם, דבן חמישים יתן ט"ו ובן ארבעים יתן חמישה. דהא באותן עשר שאמר בן חמישים יותר על בן ארבעים לא שייך בר ארבעים בהדיה בפסידא, והנך עשרה שהוסיף בן ארבעים על בר שלושים בר חמשין נמי אירצי, דיש בכלל חמישים ארבעים". במילים אחרות, אין עוררין שהאחריות עבור הפרש בין ארבעים לבין חמישים חלה על בן החמישים בלבד; ועבור הפרש בין שלושים לבין ארבעים אחראים שניהם, ולכן מחלקים את זה ביניהם - בדיוק לפי עיקרון ש"א. גם כאן, כמו בסוגיין ובסוגיית שור שדחף את חברו, לא מדובר על ספק בעלות או ספק אחריות, כפי שמדובר בש"א ובסוגיית ספק ובני יבם. וגם כאן מדובר על חלוקת תשלומים, לא על חלוקת תקבולים.

לסיכום, למרות ההבדלים החשובים בין כל הסוגיות הנ"ל, הצד השווה שבהן הוא דבמאי דפליגי פלגי ביניהן; וזה בדיוק עיקרון ש"א.

ט. סברת רה"ג

1. ראוי לדייק בדעת רה"ג. אין הוא טוען שיש ללמוד את הדין בסוגיין מזה שבש"א, או אף ששתי סוגיות אלה דומות עקרונית. כתוב בשמו רק שסוגיין "מסתברא ליה על דרך ש"א". ככל הנראה, הכוונה היא לדמיון בין דרך החלוקה **המעשית** במשנתנו לבין דרך החלוקה **המעשית** בשאר הסוגיות דלעיל (אות ח). אין זה "חושבנא בעלמא בלא עיון וסברא", כדברי הרב פערלמאן (ראה אות ו-1 לעיל). רה"ג הבין היטב את השוני בין הסוגיות דלעיל, והבין שאפשר לחלק ביניהן - שאין **הכרח** להסיק מאחת לשניה, ובפרט מש"א לסוגיין. אך הוא הבין גם את הצד השווה שבהן: 'דבמאי דפליגי פלגי ביניהן'. אפשר לחלק בין הסוגיות, כפי שאמנם עשה רבי לשיטת הרי"ף ולשיטת הגאונים ור"ח (אות ג-4 לעיל); אך אפשר גם לדמות, לראות את המשותף ביניהן. החלוקה המעשית במשנתנו - כנראה בעיקר במציעתא - הדומה לחלוקה של ש"א, הביאה את רה"ג למסקנה שר' נתן ראה דווקא את המשותף שבין הסוגיות.

2. אך לא מדובר רק על דמיון חיצוני; נראה ששפיר אפשר להחיל את הסברא של רש"י בש"א (אות ד-1 לעיל) גם על סוגיין. דהיינו, אם לאשה אחת יש כתובה של מאתיים, ולשניה של מנה, ויש שם מאתיים, אז הרי ברור שלבעלת המנה לא מגיע יותר ממנה, לכן אין עוררין שלבעלת המאתיים מגיע לפחות מנה. ולכן, קודם כל נותנים מנה לבעלת המאתיים; ומה שהן דנין עליו - דהיינו המנה השני - נוטלת כל אחת חציו.

3. וא"ת הרי רש"י על אתר כותב בד"ה אין אני רואה דבריו של ר' נתן באלו, 'הכא

טעמא משום שיעבודא הוא, וכל נכסיו אחראין לכתובתה. הלכך שלוש המנים משועבדים לבעלת מנה כשאר חברותיה עד שתגבה כל כתובתה, לפיכך חולקות בשווה; שמזה יכול להשתמע שרש"י בעצמו אינו מחיל את סברתו בש"א על סוגיין! לזה י"ל שרש"י כאן בא להסביר את רבי לשיטתו (ז"א לפי שיטת רש"י, ש"חולקות בשווה" פירושו שווה ממש). אך אין זה נוגע לר' נתן, שעליו רבי חולק; ועל ר' נתן אומר רש"י (בד"ה תלתין וכו') בדיוק את ההפך - שאין לבעלת המנה חלק במנה השני. בקיצור, רש"י מביא סברות סותרות, האחת לרבי והאחרת לר' נתן; וזה מובן, שהרי הם חולקים זע"ז. ואנו את ר' נתן באנו לפרש, וסברת רש"י לר' נתן דווקא מתיישבת יפה מאוד עם ש"א.

אולם לפי פירושו (אות ד-3 לעיל), המתאים לשיטת הראב"ד, ש"חולקות בשווה" פירושו לפי שיטת השיעבודים - יש להחיל את הסברא של רש"י בד"ה תלתין וכו' גם על רבי.

י. הביקורת של הרבנים סגל ופערלמאן על מאמרי מבוססת על חילוק חד שלדבריהם יש לחלק בין סוגיין לבין ש"א. הרב פערלמאן כותב (באות א של מאמרו), 'דבמחלוקת על בעלות כבש"א, הרי שבכל מה שטוען האחד שהוא שלו הריהו מכחיש בזאת לשכנגדיו שאיננו שלהם, ובמה שאיננו טוען הריהו מודה בו לכשנגדיו דאיננו שלו. משא"כ בבעלי חובין שאין שום סתירה בין התביעות כלל, וכולן אמת... וכמו שאין בתביעת הנושה שום הכחשה לשכנגדיו, כמו כן אין בה שום הודאה על מה שאיננו תובע'.

למרות שחילוק זה נשמע לכאורה סביר, מסתבר שחז"ל לא קבלו אותו, לפחות לדינא. כך בספק ובני יבם (אות ח-2 לעיל), שגם שם מדובר במחלוקת בעלות, אין הכחשה של בעלי הדין לטענות העומדות נגדם, שהרי מדובר בטענות שמא ושמא ולא בטענות ברי וברי, ולמרות זאת פוסקת הגמרא 'פלגא דקמודי להו שקלי, תילתא דקא מודו ליה שקל, פש להו דנקא, הוי ממון המוטל בספק וחולקין'. ואין לך ניסוח של עיקרון ש"א יותר קולע מזה. וגם כאשר אין שום ספק עובדתי בכלל, וכל הטענות הן בוודאי אמת, כבמכירת הקדש (אות ח-5 לעיל), גם אז חולקין לפי עיקרון ש"א. וגם בסוגיית שור שדחה את חברו לבור (ח-3) אין שום ספק עובדתי בכלל, וכל הטענות הן בוודאי אמת, ובכל זאת ר' נתן סובר שחולקין לפי עיקרון ש"א. ואף בסוגיין גופא חולקין לפי עיקרון ש"א לפירוש הרי"ף למשנת ר' נתן (ח-4). והרי אנו את ר' נתן בסוגיין באנו לפרש.

ומה שכתב הרב פערלמאן בסיפא של הקטע הנ"ל, 'כמו שאין בתביעת הנושה שום הכחשה לכשנגדיו, כמו כן אין בה שום הודאה על מה שאיננו תובע', אינו מובן כלל, שהרי אין בין שני חלקי המשפט קשר הגיוני נראה לעין. היפוכו של דבר: אם נושה אחד תובע מנה והשני מאתיים, ויש שם מאתיים בלבד, אז דווקא בגלל שהנושה הקטן אינו מכחיש את תביעת הגדול, וכל התביעות הינן בוודאי אמת, הרי לית מאן דפליג שמגיע לגדול לפחות מנה, ואין מנה זה שנוי במחלוקת. ואת המנה

השני, ששני הנושים תובעים, מחלקים שווה בשווה, בדיוק לפי סברת רש"י (אות ט-2 לעיל).

יא. המסקנה המתבקשת מכל הנ"ל היא, שגם מצד המקורות וגם מצד הסברא יש בהחלט מקום לדמות חלוקת בע"ח לדין ש"א.

שער שני: דין שלושה אוזין

יב. כפי שצויין לעיל (אות ה), הטענה השניה של הרבנים הנ"ל היא שגם בממון המוטל בספק כבשלושה אוזין בטלית, הדין אינו על פי החלוקה התואמת ש"א (אות ד-2 לעיל), כפי שכביכול כתבת; והסתמכו בזה על תשובה של המהרי"ל דיסקין זצוק"ל (יעויין שם). וזה פלא גדול, שהרי החלוקה התואמת ש"א מתייחסת למשנת ר"נ בסוגיין, וההלכה הרי נפסקה נגד ר"נ! לכן אין שום סיבה לפסוק להלכה בשלושה אוזין שהחלוקה תהיה תש"א, ואין דברי הרבנים הנ"ל מחוורים.

וא"ת, הרי לפי הפירוש שהצעת רבי בסוגיין פוסק לפי שיטת השיעבודים, שגם היא בנוייה על עיקרון ש"א; והרי שיטת המהרי"ל דיסקין בשלושה אוזין שונה משיטת השיעבודים. לזה י"ל שמהרי"ל ד פוסק לפי ההלכה הפסוקה בסוגיין, המבוססת על שיטת הרי"ף בברייתא של רבי, שחולקות בשווה ממש. ואמנם לפי שיטה זאת, להלכה אין לדמות סוגיין לש"א (ראה ו-3 לעיל); שיטת השיעבודים מיוחסת לר"נ בלבד, ואין הלכה כמותו.

שער שלישי: הגמרא, הראשונים והפוסקים

יג. הבהרה. הרב פערלמאן כותב (אות ח במאמרו) שהעזנו לפרש את המשנה כנגד דברי הגמרא והראשונים והפוסקים. וזה אינו; כפי שמוסבר לעיל (אות ד-3) אין אנו מפרשים את המשנה כנגד דברי הגמרא, אלא מציעים פירוש נוסף לגמרא. פירוש זה דבק ברי"ף וביתר הראשונים בנוגע לאוקימתות, ומאמץ את פירוש הראב"ד לברייתא של רבי; החידוש בו הוא אך ורק בכך שלפיו, רבי הבין את המשנה - שעליה הוא חולק - כפשוטה, ולא לפי האוקימתות. ולמעשה גם זה אינו חדש; כפי שנראה להלן (אות יד) גם רבינו חננאל הבין כך את משמעות הברייתא של רבי. ומזה מתברר שמה שכתב הרב סגל בהתחלת אות ה של מאמרו, 'מוזר לנסות למצוא איזה הגיון לצורת חלוקה זו (של המשנה) שכאילו נודעה רק לחכמי המשנה ונעלמה מחכמי התלמוד, ועל סמך זה לסטות מהבנת התלמוד בפירושא דמתניתין', מבוסס על אי-הבנה מוחלטת של פירוש הגמרא שהצענו. הרי לפי הפירוש שהצענו צורת החלוקה של המשנה היתה ידועה היטב לחכמי התלמוד שהביאו את הברייתא של רבי, ולכן אין בפירוש זה שום סטייה מהבנת התלמוד בפירושא דמתניתין.

יד. רבינו חננאל. יתר על כן, אני הקטן איני הראשון לפרש שלמסקנה (דהיינו

לאחר שהובאה הברייתא של רבי הגמרא עצמה הבינה את המשנה כפשוטה, ולא לפי האוקימתות. שהרי ר"ח כותב⁸ 'זיה שאמר רבי אין אני רואה דבריו (של ר' נתן) באלו, (שייך) בבבא דרישא ובבבא דמציעא; אבל בסיפא, דתנן היו שם שלוש מאות של מנה נוטלת חמישים ושל מאתיים מנה ושל שלוש מאות שישה של זהב, לא חלק רבי'. זאת אומרת שרבי מסכים עם המשנה - משנת ר' נתן - בסיפא, והוא חולק עליה רק ברישא ובמציעתא. לפי ר"ח, רבי סובר שמחלקים לפי מעות, וכך באמת אומרת משנתנו בסיפא, אבל לא ברישא ולא במציעתא. כמובן, רבי מתייחס לעיקר הדין (ולא לאוקימתות), שהובאו רק כדי להתאים את המשנה כפי שהיא למה שהובן שנפסק להלכה). ולכן אם ר"ח אומר שרבי מסכים עם המשנה בסיפא, אין מנוס מלהגיד שלדעתו, לפחות בסיפא גם המשנה מתייחסת לעיקר הדין, ולא לאוקימתות. והר"י מטראני אף מוסיף בהדיא, 'ואין צורך להעמידה בכותבת אליבא דרבי'. ואם בסיפא רבי דוחה את האוקימתות כפירוש למשנה, אין זה מתקבל על הדעת שהוא מקבל אותן במציעתא (ברישא אין אוקימתות).

בסיכום, ר"ח בא להסביר את דברי רבי. את המילים "חולקות בשוה" הוא מבין כחלוקה לפי מעות, בכל הבבות. את המילים "אין אני רואה דבריו של ר' נתן באלו" הוא מבין כמתייחסות רק לרישא ולמציעתא. זאת אומרת שלפי ר"ח גם רבי מסכים עם ר' נתן שלעיקר הדין בסיפא החלוקה צריכה להיות כמו שכתוב במשנה, והוא חולק על ר' נתן ועל דרך החלוקה שלו ברישא ובמציעתא. וכל זה הוא לעיקר הדין, מפני שהרי החלוקה לפי מעות שר"ח מייחס לרבי היא בוודאי לעיקר הדין (ולא על דרך האוקימתות).

ולכן לא מובנים דברי הרב סגל (באות ג של מאמרו), 'וראיתי... מאמר מאיזה פרופ' המתחכם... לפרש המשנה כפשוטה, דלא כהבנת חכמי התלמוד והראשונים'. והרי עינינו הרואות שגם לפי ר"ח, ולא רק איזה פרופ' מתחכם, הגמרא בעצמה פירשה את המשנה כפשוטה.

טו. ואני תמה שיצא קצפו של הרב פערלמאן עלי, שכביכול "העזתי" להציע פירוש נוסף לגמרא. הרי יש בראשונים פירושים רבים שונים לגמרא, ובפרט לברייתא של רבי, שסותרים זה את זה אף לדינא; ופירוש הגמרא שאני הצעתי מסכים עם אחד הפירושים האלה לדינא. וגם כתבתי (אות ח של מאמרי ב'מוריה' עמ' קז) שאין אני בא ח"ו לחלוק על דברי רבותינו, אלא שדברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, נחלקים לשבעים לשונות, ואת הפירוש הנ"ל אני מגיש כאפשרות נוספת על כל האפשרויות הנ"ל להבנת הסוגיא. ועוד לא שמעתי שיש שמץ של איסור, או אף גריעותא כלשהיא, להוסיף לפירושים הרבים השונים של הראשונים פירוש נוסף. אדרבא, ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

8 מובא על אתר בתוד"ה רבי, וברא"ש, ובפירוש הר"י מטראני בש"מ.

הרבנים סגל ופערלמאן שליט"א כתבו שלוש טענות עיקריות נגד מאמרי ב'מוריה': חדא, שאין לדמות חלוקת בעלי חובין לדין ש"א; ותו, שבשלושה אוחזין אין הדין כפי שכביכול כתוב במאמרי; וכן שכביכול מאמרי מפרש את המשנה כנגד דברי הגמרא והראשונים. אשר לטענה הראשונה, מובאים בשער הראשון לעיל כמה וכמה אסמכתאות מהגמרא ומדברי הגאונים והראשונים שאכן אפשר לדמות בין שני הדינים, וגם מוסברת הסברא לדימוי. אשר לטענה השנייה, מוסבר בשער השני לעיל שהחלוקה התש"א המתוארת בחיבורי מפרשת את משנת ר"נ, וההלכה נפסקה נגד ר"נ; לכן להלכה אין לחלק לפי חלוקה תש"א, לא בסוגיין ולא בשלושה אוחזין. ואשר לטענה השלישית, מוסבר בשער השלישי לעיל שחיבורי אינו מפרש את המשנה כנגד דברי הגמרא, אלא מציע פירוש נוסף לגמרא; ופירוש זה מתיישב יפה עם דעת ר"ח על אתר, ולדינא מתיישב יפה עם דעת הראב"ד על אתר.

לבסוף, ברצוני להודות שוב לרבנים הנ"ל על שהתייחסו למאמרי ב'מוריה', והביאו אותם לתשומת לב ציבור גדול וחשוב. השתדלתי כאן להשיב על התמיהות שהעלו, וכולי תקוה שהדברים התבהרו. וכאמור, 'את והב בסופה'.

...ובימי חורפי היה לי פתחון פה עם זקן אחד בעל תורה ודיין בק"ק ווירמיישא, על שתמהתי מאוד על מנהג זר, שמתחילין 'מאורה' דשבת חנוכה 'ממלכה ממושכה' – והוא באמצע הפיוט, כי התחלתו 'שני זיתים' וכו'!

והשיבני, כי שמע מפי זקני גדולי הקהילה, כי בשעת הגזירות נשרפו כל סדרי תפילות ומחזורים, ובאשר לא היה בנמצא הדפוס – היה מחזור אחד, וסידור מעריבים ויוצרות אחד, לקהל או למשפחה. וזמן רב אחר עבור זעם, שחזרו ונתיישבו מתי מספר, אמרו מה שמצאו מפיוטים שנשא. ובאשר מצאו 'מאורה' הנ"ל רק חציה, כאוד מוצל מאש, אמרו רק חציה, שלא לבטל המנהג לפי שעה, ונקבע אח"כ למנהג קבוע...

הנלפע"ד כתבתי. נאום הטרוד יאיר חיים בכרך

(שו"ת חוות יאיר סו"ס רלח)